

АКАДЕМИК ХОНАНДАЛИК САНЪАТИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ ВА
ТАРИХИЙ ТАРАҚҚИЁТИ

Юнусов Одил Файбуллаевич

Чирчиқ давлат педагогика университети ўқитувчиси

Аннотация

Мазкур мақолада академик хонандалик мактабларининг ривожланиши, дастлабки ўзбек опералари ўзбек ва рус композиторларининг ижодий ҳамкорлиги ҳамда Ўзбекистонда Академик хонандаликнинг ривожланишида катта хисса кўшган хонандалар ижодлари ҳақида маълумотлар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: вокал санъати, сўзсиз, соло, vociferarril, phonasci, vocales, компетентлик, ўрганиш, куйловчи услуб, декламацион услуб.

Аннотация. В данной статье представлены сведения о развитии школ академического пения, творческом сотрудничестве узбекских и русских композиторов первых узбекских опер, творчестве певцов, внесших большой вклад в развитие академического пения в Узбекистане.

Ключевые слова: вокальное искусство, бессловесность, соло, воцифераррил, фонаски, вокал, компетентность, обучение, певческий стиль, стиль декламации.

Abstract. This article provides information about the development of academic singing schools, the creative cooperation of Uzbek and Russian composers of the first Uzbek operas, and the works of singers who made a great contribution to the development of academic singing in Uzbekistan.

Key words: vocal art, wordless, solo, vociferarril, phonasci, vocales, competence, learning, singing style, declamation style.

Муסיқа санъати эстетик дид, хиссиёт идрокнинг битмас туганмас манбаидир. Инсон юрагини ва ақлини забт этувчи мафтункор дунёдир. Бугунги кунда умумтаълим мактабидаги муסיқа маданияти фани бирданига шаклланган фан эмас, балки мураккаб-тараққиёт йўлини босиб ўтган фан сифатида эътироф қилинмоқда. Шунинг учун инсон доимо гўзаликка интилиши ва кундалик ҳаётда шу гўзаллик қоидаларига амал қилиши лозим. Муסיқий анъаналар, тадбирлар, маҳаллий маросимлар ўзбек халқининг ижтимоий, тарихий ривожланиши, этнопсихологик хусусиятлари, ҳаётий тажрибаси, ижтимоий қарашлари шаклланган бўлиб асрлар давомида авлоддан авлодга ўтиб

келмоқда. Шу туфайли талаба ёшларда Ватанга мухаббат, меҳр оқибат, ахлоқ-одоб, маърифий-маданий каби фазилатлар қарор топиб боради. Ушбу вазифаларни амалга оширишда мустақиллик йилларида таълим тизимини ривожлантириш бўйича, хусусан, мусиқа таълимини ривожлантиришга қаратилган муҳим норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди. Таълим муассасаларида ўқувчи ва талабаларнинг мусиқий билим ва кўникмаларини ошириш, уларнинг қалбида миллий маданиятга бўлган мухаббатни шакллантириш, ёш истеъдодларни аниқлаш ва қўллаб-қувватлашга қаратилган чора тадбирлар давлат сиёсати даражасида ривожлантирилмоқда [1].

Одам овозининг юқори ва ўта юқори регистрлари, шу тариқа, энг янги даврнинг кашфиёти бўлди. Бунда овоз, сўз, гоё аста-секинлик билан уйғунлашиб, бевосита тасаввур ҳосил қилиш учун мослаша борди. Хонандалик мактаблари шунинг учун ҳам юзага келдики, улар одам овози, кўпинча ғайритабиий ва бош оғриқли бўлган турли тесситурали мусиқий асарларни ижро қилиш учун зарур бўлган икки октавани эгаллай олсин деган талаблар ҳам қўя бошланди. Барча асрлар мобайнида одамнинг овоз апарати ва унинг имкониятларини ўрганиш, ижро мактаблари, методлари, тамойилларини такомиллаштириш бўйича изланишлар олиб борилди. Бироқ барча ишлар тавсифий характерга эга эди, уларнинг муаллифлари вокал техникаси ривожланиши, ижро тамойилларига батафсил тўхталмас эдилар. 1855 йилда испан педагоги М. Гарсиа томонидан ларингоскоп (дастакли ойна) ихтиро қилинганидан ва куйлашда нафас ҳаракатлари ўрганилгандан (XIX асрнинг 40-йиллари Диден ва Петрекен) кейин методик кўрсатма ва ўқитиш методлари илмий асосга эга бўла бошлади. Италиялик ажойиб хонанда Л. Вольти кўшиқчилик ҳақида ёзади: «Куйлаш-инсон табиатининг энг муҳим кўриниши, чунки у ҳис-туйғулар, эҳтирослар, инсоннинг анатомик ва маънавий структураси билан узвий боғлиқ тасаввур, фикр ишининг ифодаси саналади. Артистик куйлаш, хоҳ камер, хоҳлида бўлсин, техник билимлар, машқлар, метод ва усулни талаб этадики, бунга фақат таълим орқали эришиш мумкин. Санъатга хизмат қилиш ва овозни сақлаб қолиш учун шунчаки куйлашнинг ўзи етарли эмас, куйлашни билиш керак». Дарҳақиқат, академик хонандалик мактаби овоз апаратини ривожлантиради, ҳиқилдоқ, нафас олиш тизими ва резонаторларни эстетика ва акустика қонунларига мос келадиган мусиқий товуш чиқара оладиган уйғун яхлитликка айлантиради. Акустик қонунлар учун эса турли мактабларнинг фарқи йўқ, чунки улар фақат товушнинг асл табиий жаранги билан иш кўради. Академик хонандалик мактаби овоз апаратини мукаммаллаштиришга хизмат қилади, бўшлиқларни тўлдирди холос. Бироқ методлар ўзгаради, ҳар бир мактаб, ҳар бир ўқитувчи, афсуски, ўз шахсий методига эга. Мусиқа санъатини инсонларнинг рўхиятига ҳамда вокал техникаси масалалари ва муаммолари Гиппократ (эр. авв. IV-V аср грек шифокори, антик тиббиёт асосчиси) ҳамда Платон (эр. авв. IV аср грек файласуфи, Сократнинг шогирди) асарларида ҳам ўрганилган. Бундан 2500 йиллар олдин Гиппократ «овоз

бошда, яъни чанок бўшлиқларида туғилади» деб ёзган, бу билан резонанс ва резонаторлар аҳамиятини таъкидлаган. Профессионал академик хонандалик вокал санъати антик дунёда ҳам маълум бўлган. VIII-IX аср Греция адабий ёдгорликлари: Гомер, Сапфо, Эсхил, Софокл асарлари шундан далолат беради.

Европа академик хонандалик вокал санъати асосан халқ ва кулът кўшиқлари шаклида ривожланган. Академик хонандалик санъатининг биринчи тарихий вакиллари-халқ хонандалари. Ўрта асрларда Ғарбий Европада булар: Англияда бардлар (X аср), Францияда трубадурлар (XI аср), Германияда минезингерлар (XII аср), Россияда скоромохлар (XI аср), Украинада, Польшада бандурачилар, кобзачилар (XV аср), Россияда гусличилар (XVI аср), Белоруссия, Молдова, Литва, Украинада лирниклар (XVII аср); Кавказда Арманистон, Озарбайжонда гусанлар (V аср), ашуглар (X аср); Ўрта Осиёда эса Қирғизистон ва Қозоғистонда оқинлар, жирлар (XIX аср) бўлган. Ўзбекистонда қадимдан хофиз хофизалар ижодлари маълум [2, 29].

Ўзбекистонда Академик хонандалик жанри ўзбек мусиқали драмасининг ривожига асосида, шунингдек, чет эл мумтоз Операсининг таъсирида юзага келган. XIX-асрнинг охири XX-асрнинг бошларида Тошкентга 1894 йилда грузин; 1907-1915 йилларда италян, татар, рус, озарбайжон Опера труппалари гастролга келган. 1918-йилдан Тошкентда Рус опера театри ўз фаолиятини бошлаган. 1929-йилда М.Қориёқубов ташаббуси билан Ўзбек мусиқали театри ишга тушди. Унинг репертуари, асосан, мусиқали драмалардан иборат бўлган. Мазкур театр саҳнасида ўзбек тилида қўйилган биринчи опералар - “Ер Тарғин” (Е.Брусилловский, 1937) ва “Наргиз” (М.Магомаев, 1938) лардир. Ўзбек опера ва балет труппаси Ўзбек мусиқали театри заминида юзага келиб, 1939-йил. С.Василенко ва М.Ашрафийнинг “Бўрон” Операси билан ўз фаолиятини бошлаган [3, 118]. Дастлабки ўзбек опералари ўзбек ва рус композиторларининг ижодий ҳамкорлиги натижасида ҳамда Ўзбекистонда ижод қилган рус композиторларининг маҳаллий мавзудаги ижодида ривож топган Р.Глиер, Т.Содиқов, “Лайли ва Мажнун”, 1940; “Гулсара”, 1949 А.Козловский, “Улуғбек”, 1942). Шу даврда ўзбек тилида жаҳон мумтоз Опера намуналари Ж.Бизенинг “Кармен”, 1944; П.Чайковскийнинг “Евгений Онегин”, 1947 ва бошқалар ҳам саҳналаштирилди. Кейинчалик ўзбек композиторларининг афсонавий-романтик, тарихий, лирик, замонавий мавзулардаги мустақил Опералари пайдо бўлди: “Дилором”, “Шоир калби” М.Ашрафий, “Ҳамза” С.Бобоев, “Хоразм кўшиғи” М.Юсупов ва бошқалар. Биринчи ўзбек ҳажвий Операси “Майсаранинг иши” (С.Юдаков) бўлиб, бир нечта чет мамлакатлар театрларида қуйилган. “Ёрилтош” С.Бобоев биринчи ўзбек болалар Операсидир.

1970-1980 йиллари ўзбек композиторлари Опера жанрини мавзу жиҳатидан бойитишди. Шу давр ичида тарихий “Мангулик” У.Мусаев, “Фидойилар” С.Бобоев, замонавий “Садоқат” Р.Абдуллаев, атоқли шахсларга бағишланган “Суғд элининг

қоплони” (И.Ақбаров), “Зебуннисо” (Сайфи Жалил), “Алишер Навоий” М.Бурҳонов, шунингдек, камер Опералар “Соҳилда тўқнашув” Н.Зокиров, “Она қалби” Ҳ.Раҳимов ва бошқаларнинг опералари сахналаштирилди [4, 63].

Мустақиллик даври ўзбек Академик хонандалик жанр талқини, мавзу ва мазмун доираси янада кенгайтирилиб, бойитилди: жаҳон мумтоз адабиёти Н.Зокировнинг “Шекспир” трагедиялари асосида яратилган “Ҳамлет” ва “Макбет” Опера-диологияси), ҳозирги замон ижтимоий муаммолари Н.Зокировнинг “Мухторият” опералари, О.Абдуллаеванинг “Вафо”, Ф.Янов Яновскийнинг “Оркестр” Опералари, тарихий шахслар сиймолари М.Бафоевнинг “Ал-Фарғоний” ва фалсафий мавзулар И.Ақбаровнинг “Ибтидо хатоси” Ораторияси опера жанрини кейинги ривожини белгилади. Мазмунни талқин қилишда асосий урғу миллий ҳамда умумбашарий маънавий қадриятларни тараннум этишга, мураккаб вазият ва психологик ҳолатларни чуқур ифода этишга қаратилди. Бу даврда ўзбек композиторлари опера асарларида ўзбек халқ мусиқа мероси ва миллий ижрочилик анъаналарини замонавий ифода ва техник воситалар билан узвий боғлашга аҳамият бердилар [4,150].

Хулоса ўрнида айтиш мумкинки, Ўзбекистонда академик хонандалик жанрини ривожланишига ўлкан ҳисса қўшган опера хонандаларимиздан Карим Зокиров, Назира Аҳмедова, Ҳалима Носирова, Саттор Ярашев, Ергаш Юлдошев, Саодат Қобуловаларнинг ижролари, ҳозирги кунда эса Исмоил Жалилов, Муяссар Раззоқовалар ёш келажак авлодга академик хонандалик ижрочилик сир асрорларини ўргатишда ўз педагогик ва академик билимларини бериб келишмоқда. Бу ўз навбатида опера жанри бўйича мутахассиларни тайёрлаш тизимининг янада такмоиллашувига ўз хиссасини қўшади.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маданият ва санъат соҳасини янада ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори, 02.02.2022 йил. ПҚ-112-сон.
2. Қаххоров Н.Б «Вокал ижрочилиги» Ўқув қўлланма Тошкент «Иқтисодиёт-молия» 2008 йил 28-36 б.
3. Муродова Д. Ўзбекская опера. 1984. 117-129 б.
4. Мустақиллик даври Ўзбекистон композиторлик ижодиёти тўғрисида, Мусиқа ижодиёти масалалари, Т., 2002. 63-87 б.
5. Юнусов О. Ф. Опера хонандалик санъатининг ривожланиш тарихидан. Муғаллим хем узликсиз билимлендириу № 2/1 Илимий-методикалық журнал 2021. 148-155 бет.